

СПІВПРАЦЯ М. ОМЕЛЯНОВИЧА-ПАВЛЕНКА З УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ ПРАВОГО СПЕКТРУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

В статті досліджується співпраця генерал-поручика Михайла Омеляновича-Павленка з українською еміграцією правого спектру в міжвоєнний період. Дається аналіз його взаєностосунків з козацьким рухом під керівництвом І. Полтавця-Остряниці, гетьманським рухом П. Скоропадського та ОУН. З'ясовуються спроби Михайла Омеляновича-Павленка консолідувати правий спектр української еміграції.

Ключові слова: Михайло Омелянович-Павленко, українська еміграція, козацтво, гетьманці, ОУН.

Період 1920–1930-х рр. для української еміграції характеризувався переосмисленням попередніх революційних подій, критичним оцінюванням їх лідерів, плануванням подальших кроків у відновленні державності. Це відбувалося на фоні поляризації протиріч між окремими групами еміграції. Зокрема варто говорити про посилення її правого спектру, котрий відзначався ідеологічним розмаїттям. До нього можна віднести і гетьманський табір, і козацькі проекти, і новостворений націоналістичний рух. Попри різне бачення подальшої боротьби за державність, всі ці напрямки сходилися у критиці як лідерів УНР зокрема, так і соціал-демократичної політичної моделі УНР загалом. Варто зазначити, що до правого ідеологічного спектру був позитивно налаштований ряд старшин, зокрема генерал-поручик Михайло Омелянович-Павленко. Колишній Командарм Дієвої армії УНР, Начальний вождь УГА користувався в українського вояцтва значним авторитетом. Опинившись в еміграції, він докладав зусиль задля консолідації державницьких сил, піднесення бойової готовності старшинства. В той же час М. Омелянович-Павленко був критично налаштований щодо вищого керівництва УНР, стояв біля витоків військової опозиції С. Петлюри, через що останній домігся ізоляції впливового генерал-поручика й його відставки. До цього варто додати документальні свідчення про політичні погляди Михайла Володимировича. Так, Ю. Тютюнник зазначав, що М. Омелянович-Павленко, ще будучи Командармом, піднімав ідею об'єднання з правою групою української еміграції в особі Скоропадського та навіть певний час мав вплив на С. Петлюру, внаслідок чого останній проводив більш праву політику¹. Подібним чином відгукувався і В. Петрів, говорячи про генерал-поручика, що разом із генерал-хорунжим князем К. Масальським «...обидва голосяться до... аж до... жах... монархістів, але люди готові разом армію українську творити»². Логічно, що у міжвоєнний період М. Омелянович-Павленко долучився до співпраці з правим спектром української еміграції, намагаючись його консолідувати. Ця проблема підіймалася в окремих працях, присвячених взаєностосункам генерал-поручика з козацькими рухами, гетьманським табором та ОУН. В той же час відсутнє дослідження, котре б комплексно розкривало співпрацю М. Омеляновича-Павленка з правим спектром української еміграції загалом, тому саме таке завдання ставить на меті дана розвідка. Її джерельну базу становлять документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України, а історіографічну – праці В. Бондаренка, С. Образцова, Т. Осташко, М. Посівнича та ін.

Після відходу від офіційних посад в керівництві УНР Михайло Володимирович встановив контакти із Українським Національним Козацьким Товариством. Дана організація була створена в 1922 р. Іваном Полтавцем-Остряницею – колишнім Генеральним писарем Канцелярії П. Скоропадського в 1918 р., котрий в еміграції спершу був дотичним до гетьманського руху, а згодом почав творення власних політичних проектів. Українське Національне Козацьке Товариство стояло на виразних правоконсервативних засадах. Його програма («Ідейна платформа Українського Національного Козацького Товариства») передбачала консолідацію національно-державних елементів та порозуміння з усіма національними та іноземними політичними силами задля відбудови суверенної Української Держави, проголошення військової диктатури на час

перехідного періоду відбудови Української Держави, дипломатичні стосунки з державами-сусідами, що визнають суверенність Української Держави з геополітичною перспективою творення Союзу Чорноморських Держав, закінчення земельної реформи на принципах дрібного та середнього маєтково-хуторського господарства, розбудову потужного війська, проголошення української мови та культури, а також Української Православної автокефальної церкви державними³. Характерно, що свою історичну тяглість Товариство виводило від вільнокозацького руху: з'їзду 3 жовтня 1917 р. в Чигирині та з'їзду 1918 р. в Білій Церкві. Варто додати, що сам М. Омелянович-Павленко за часів Української Держави теж був пов'язаний з козацтвом: працював у Генеральній козачій Раді, був призначений кошовим отаманом Запорізького Кошу, підтримував козацтво Катеринославщини⁴.

Вже 4 липня 1922 р. Михайло Володимирович мав офіційні переговори з І. Полтавцем-Остряницею та бунчуковим товаришем Б. Бутенком. За результатами переговорів був укладений протокол, що містив наступні рішення: необхідність об'єднання національно-державних активних елементів серед цивільного та військового українства в єдиному Українському Козацькому Товаристві для відновлення української державності на козацьких засадах; порозуміння з тими сусідами, що визнають українську державну самостійність з перспективою творення Союзу Чорноморських Держав; проведення політичної і дипломатичної діяльності серед європейських держав та держав-сусідів України; створення ефективного війська⁵. Сам Михайло Володимирович за спільною домовленістю брав на себе підготовчу й організаційну роботу, мав популяризувати ідею УНКТ серед українського старшинства. Тим не менш, досить скоро після перемовин співпраця між ним та І. Полтавцем-Остряницею охолола. В історіографії поширена думка, що це сталося через їх певну недовіру одне до одного. Так, В. Бондаренко вказує на той факт, що в кінці підписаних домовленостей був зазначений пункт, за яким у випадку їх розірвання право на подальше ведення роботи по організації УНКТ залишалося за Радою Генеральної Старшини УНКТ (фактично – за І. Полтавцем-Остряницею), а значить, що певна підозрілість між сторонами була вже на початку співпраці⁶. З подібних позицій виходить і С. Образцов, вважаючи, що існувала конкуренція Полтавця-Остряниці й генерал-поручика за лідерство в організації, оскільки останній користувався значним авторитетом як у старшинських колах, так і серед простих вояків⁷. Тим не менш, попри розходження з УНКТ Михайло Володимирович не полишив козацького руху – 1 жовтня 1922 р. в Берліні він зареєстрував Українське Козацьке Товариство, яке існувало до червня 1935 року.

В 1930 р. М. Омелянович-Павленко зблизився з гетьманським об'єднанням, котре репрезентував Український Союз Хліборобів-Державників. Так, він офіційно взяв участь у І з'їзді гетьманців у Ванзеї і був одним із підписантів листа з критикою позиції Липинського, засуджуючи того за «непокору авторитетові гетьмана». Крім генерал-поручика листа підписали також С. Шемет, О. Скоропис-Йолтуховський, Т. Горникевич, І. Лоський, І. Мірчук, О. Шаповал, Д. Оляничин, М. Піонтковський та В. Мурашко. На даному з'їзді відкрито проявилось протистояння В. Липинського та П. Скоропадського з приводу подальшої розбудови гетьманського руху, а позиції останнього явно зміцнилися⁸. Співпраця генерал-поручика з гетьманським табором тривала з 1930 до 1941 р. Зокрема він представляв позиції УСХД у Чехословаччині, організував гетьманський центр у Празі, залучивши до роботи в ньому представників старшинства та збільшивши кількість його співробітників до 200 чоловік⁹. В інформаційних довідках того періоду гетьманці характеризувалися наступним чином: «Вони стоять в тісному контакті з гетьманом Скоропадським, з Липинським та іншими видними українськими реакціонерами. Найсильнішу організацію в ЧСР мають в Подєбрадах (мають за собою майже половину студентства Подєбрадської Академії). Ідеологічним керівником Хліборобів в ЧСР являється Дорошенко, по ділам військовим — бувший головний командарм ген. Павленко»¹⁰.

Попри плідну діяльність в рамках гетьманського руху, з 1940 р. в Омеляновича-Павленка почалися протиріччя з гетьманцями через його активну участь в організації Союзу комбатантів під патронатом ОУН (м). Генерал-поручика звинуватили у зраді Гетьмана й переході до мельниківців, закидаючи йому навіть те, що він нібито «продався за гроші». Так, діяч гетьманського руху В. Мурашко писав: «...Він зрадив Гетьмана потай, не відважившись навіть сказати прямо, що виходить з тієї лінії. При тім зрадив за гроші: ми грошей не маємо і платили йому роками невеличкі суми, в останньому часі тільки 25 – Рмк. А від «вождя» він осяг більшого. Та ще й плескати у долоні пообіцяли. Через те й зрадив, бо колись сам же був прийшов до Гетьмана, був навіть на І-му делегатському з'їзді гетьманців у р. 1930...»¹¹. В даному випадку можна лише припустити, що справа була не у фінансовій вигоді, а суто у прагматичних пошуках генерал-поручиком тієї сторони, котра змогла б якнайкраще об'єднати військових.

В кінці 1920-х рр. М. Омелянович-Павленко мав також тісні контакти з ОУН. Він, зокрема, був задіяний на підготовчій стадії установчого Конгресу ОУН в 1927-1929 рр., розробляв реферати з військових питань «Матеріали до військового діла» та «Думки про еволюцію старшинського вишколу», в яких обмірковував питання створення центру українського офіцерства, популяризації військових традицій серед української молоді і т. д.¹². В 1929 р. генерал-поручик взяв участь у конференції військових старшин у Празі, що проходила під егідою ОУН і мала на меті створення центрів у Парижі, Голландії і Відні, однак вже в 1930 р. його стосунки з організацією погіршилися. Націоналісти звинувачували генерал-поручика у спробах використати їх рух задля власних особистих цілей. Сам Є. Коновалець зазначав з цього приводу: «Його акцію вважаю у найвищій степені неояльною супроти націоналістів. Під час нашої військової конференції, яку відбули ми, як знаєте, минулого року, запросили і його ми теж, і його обов'язком було раніше, чим начинати якусь другу акцію, нас про неї повідомити. 2. Коли він цього не зробив, то значить він має на думці нечисті наміри супроти нас... З уваги на те, я вважаю конечним доручити Вам, а через Вас всім націоналістичним установам в Празі, скінчити раз на завсігди всякі балачки з Павленком на тему співпраці і політики, бо це хитрун, який хоче націоналістів використати тільки для своїх особистих справ, і інтриган, який використовує всякі кон'юнктури на те тільки, щоби як-небудь вибристи наверх»¹³. Така оцінка М. Омеляновича-Павленка була спричинена початком його паралельної співпраці з гетьманським рухом та спробами об'єднати гетьманський і націоналістичний табори. Останній до подібної консолідації поставився більш ніж прохолодно, зокрема секретар Проводу ОУН В. Мартинець зазначав: «На всі пропозиції чи там побажання, плани і т. д. противної сторони я втовкмачив їм в голову слідує: узнаю потребу існування двох напрямів української політики, беручи справу у довшім протягу часу, отже і тепер і по створенню української держави: а) революційного та б) консервативного. Оба вони мають зовсім окрему тактику на внутрішнім і зовнішнім полі, окремі завдання тут і там, окремих людей, окремі платформи, окремий світогляд та ідеологію, їх дороги мусять бути паралельні, але ніколи не сміють злучитися; це може наступити щойно в упорядкованій українській державі»¹⁴. Відповідно, безпосередня співпраця М. Омеляновича-Павленка з ОУН на певний час була припинена. Вона відновилася напередодні Другої Світової війни вже з мельниківським крилом, однак стосувалася передусім військового аспекту, а саме консолідації українських комбатантів у єдиний рух.

Таким чином, можна зробити висновки, що співпраця М. Омеляновича-Павленка з правим спектром української еміграції передусім виражалася у спробах консолідувати цей спектр. Так, він прагнув об'єднати зусилля гетьманців та ОУН, координувати козацький рух, напередодні Другої Світової за сприяння мельниківців планував зібрати в єдиний Союз Комбатантів українське вояцтво. Тим не менш, ці спроби часто наштовхувалися на нерозуміння, оскільки різні групи правого спектру української еміграції мали різні програмові цілі, що не передбачало їх поглибленого партнерства. До того ж, як у випадку з проектом УНКТ Полтавця-Остряниці, іноді мала місце конкуренція за вплив та владу. Відповідно, Михайла Володимировича звинувачували у «метанні з табору в табір», в той час як на нашу думку він просто намагався підтримувати однакові взаємовідносини з різними еміграційними напрямками, ставлячи на перший план не вузькоідеологічні, а загальнодержавницькі інтереси. Незважаючи на те, що консолідувати правий спектр української еміграції так і не вдалося, діяльність Омеляновича-Павленка все ж мала позитивні результати – відбувалася підтримка українського руху, видавалися тематичні публікації, проводилася культурно-освітня та військова робота.

¹ Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. – К., 2008. – С. 99.

² Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 269. – Оп. 2. – Спр. 125. – Арк. 86.

³ Там само. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 345. – Арк. 1–1зв.

⁴ Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З., Думін О., Шрамченко С. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). – Вид. 4-те, змін. і доповн. – Львів, 1992. – С. 430.

⁵ ЦДАГО України. – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 345. – Арк. 3–4.

⁶ Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919–1993 рр.): монографія. – Запоріжжя, 2016. – С. 223.

⁷ Образцов С. В. Військова та громадсько-політична діяльність М. Омеляновича-Павленка (1878–1952 рр.): дис. ... канд. іст. наук. – К., 2010. – С. 136–137.

⁸ Липинський В. К. Повне зібрання творів, архів, студії / голов. ред. Я. Пеленський. – Київ-Філадельфія: Східноєвропейський дослідний ін-т ім. В. К. Липинського (США), Ін-т європ. дослідж. НАН України. Смолоскип, 2003. – Т. 1: Листування. (А–Ж). – 2003. – С. 467.

⁹ Осташко Т. С. Український монархічний рух за даними польських військових спецслужб (Dwojka) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип.9: Мат-ли Другої міжнар. наук. конф. «Українська діаспора: проблеми дослідження». – Острог, 2007. – С. 356.

¹⁰ Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. – К., 2008. – С. 256.

¹¹ ЦДАГО. – Ф. 269. – Оп. 2. – Спр. 129. – Арк. 131.

¹² Посівнич М. Р. Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929–1939 роках. – Львів, 2010. – С. 39–42.

¹³ Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. – К., 2008. – С. 402.

¹⁴ Там само. – С. 406.

В статье исследуется сотрудничество генерал-поручика Михаила Омеляновича-Павленко с украинской эмиграцией правого спектра в междувоенный период. Дается анализ его взаимоотношений с казацким движением под руководством И. Полтавца-Острияницы, гетманским движением П. Скоропадского и ОУН. Выясняются попытки Михаила Омеляновича-Павленко консолидировать правый спектр украинской эмиграции.

Ключевые слова: Михаил Омелянович-Павленко, украинская эмиграция, казачество, гетманцы, ОУН.

The article investigates the cooperation of Lieutenant General Mykhailo Omelyanovych-Pavlenko with the Ukrainian emigration of the right spectrum in the interwar period. An analysis of his interactions with the Cossack movement under the direction of I. Poltavets-Ostryanytsja, Hetman's movement of P. Skoropadsky and OUN is given. The attempts of Mykhailo Omelyanovych-Pavlenko to consolidate the right spectrum of Ukrainian emigration are analyzed.

Keywords: Mykhailo Omelyanovych-Pavlenko, Ukrainian emigration, Cossacks, Hetman movement, OUN.